

Etninis-regioninis lenkų jaunimo identitetas Šalčininkų rajone

VIDMANTAS VYŠNIAUSKAS

Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas, A. Goštauto g. 9, 01108 Vilnius, Lietuva
El. paštas vysniauskasvi@gmail.com

Siekiant išvengti etniniu pagrindu kylančių įtampų ir konfliktų Lietuvos visuomenėje, yra svarbu suprasti, su kokiais iššūkiais susiduria tautinių mažumų atstovai Lietuvoje. Mokslinė informacija šia tema gali būti naudinga rengiant valstybines ir nevyriausybines programas, skirtas tautinių mažumų problemoms spręsti.

Todėl straipsnyje keliamas tikslas – išanalizuoti, ar (kaip) jauni, lenkų etninei grupei save priskiriantys Šalčininkų rajono gyventojai derina etninį ir regioninį identitetus?

Straipsnis parengtas remiantis antropologinio lauko tyrimo Šalčininkų rajone metu surinkta medžiaga. Tyrimas vykdytas dviem etapais: 2016–2019 m. vasaros mėnesiais ir 2024 m. vasario 10–spalio 31 d. Greta stebėjimo ir dalyvaujamojo stebėjimo buvo atliekami pusiau struktūruoti interviu. Rašant straipsnį panaudota informacija gauta iš 10 jaunų lenkų: 6 moterų ir 4 vyrų.

Straipsnyje, išanalizavus teorinę literatūrą ir empirinius lauko tyrimo duomenis, teigiama, jog regioninis ir etnis identitetas turi tris sąlyčio taškus. Abu identitetai remiasi 1) žmogaus tapatinimusi su konkrečia teritorija, 2) bendra kalba ir kultūra, 3) bendru grupės vardu.

Tyrime dalyvavę jaunuoliai identifikuojausi su teritorija, kurioje gyvena. Jie teigia, kad jie ir jų protėviai gimė teritorijose, kurios dabar apima Šalčininkų rajoną. Todėl jie jaučia emocinį prisirišimą prie šios teritorijos.

Jaunimas taip pat stipriai identifikuojausi su kultūra ir kalba, būdinga Šalčininkų rajonui, o tai padeda šio rajono lenkams identifikuotis su „savu“ kraštu ir brėžti identiteto ribą nuo kitų vietovių gyventojų.

Galiausiai, jaunuoliai tapatinasi su bendru vardu „vietinis lenkas“. Jis nurodo į žmogų, kuriam būdinga regioninė lenkų kalba, kultūra ir prisirišimas prie gyvenamosios teritorijos.

Raktažodžiai: etnis identitetas, regioninis identitetas, lenkų jaunimas, Šalčininkų rajonas

IVADAS

Šalčininkų rajonas yra išskirtinis Lietuvos kontekste, nes jame didžiausias procentas gyventojų priklauso ne lietuvių etninei grupei. Pagal oficialius duomenis, greta lietuvių, rusų, baltarusių ir kitų etninių grupių žmonių, 76 proc. rajono gyventojų save laiko etniniais lenkais (Valstybės... 2025).

Šiame straipsnyje¹ keliamas tikslas – išanalizuoti, ar (kaip) jauni, lenkų etninei grupei² save priskiriantys Šalčininkų rajono gyventojai derina etninį ir regioninį identitetus? Šalčininkų rajonas tyrimui yra pasirinktas dėl jo gyventojų sudėties, kurioje daugumą sudaro etniniais lenkais save identifikuojantys Lietuvos piliečiai (Valstybės... 2025).

Straipsnyje formuluojami uždaviniai:

1. Teoriškai išanalizuoti etninio ir regioninio identiteto ryšius, norint suprasti, ar (kaip) regioniškas siejasi su etniškumu.

2. Išanalizuoti empirinę medžiagą siekiant suprasti, ar (kaip) Šalčininkų rajone gyvenantys jauni lenkų etninės grupės žmonės tapatinasi su vietove, kurioje gyvena.

Tautinių mažumų identiteto tyrimai yra svarbūs ir reikalingi siekiant geriau suprasti ir spręsti problemas, su kuriomis susiduria tautinių mažumų atstovai Lietuvoje, optimaliausiai pritaikyti jų atžvilgiu vykdomas politikos priemones.

Ligšioliniai tyrimai rodo, kad Šalčininkų rajone gyvenančiam ir iš tautinių mažumų kilusiam jaunimui yra būdingos mažiausiai kelios identifikavimosi linijos. Vidmanto Vyšniausko (2022: 166) tyrimų metu pastebėta Šalčininkų jaunimo tendencija identifikuojasi pagal pilietinę liniją – laikyti save Lietuvos piliečiais, kitus identitetus (regioninį, etninį) sumenkinant. Taip pat fiksuota tendencija suaktualinti viršnacionalinį identitetą, pvz., laikyti save europiečiu (-te), ar net tvirtinti, jog žmogus identifikuojasi kaip pasaulio gyventojas ar tiesiog žmogus (Vyšniauskas 2022: 139).

Deja, dalis iš Lenkijos kilusių tyrėjų (pvz., Zbigniew Kurcz) linkę ignoruoti šią identitetų įvairovę ir Lietuvoje gyvenančius lenkus laikyti lenkų etninės grupės nariais (t. y. tokiais pat lenkais kaip ir Lenkijoje gyvenantys lenkai), o tam tikrus kultūrinius ar kalbinius skirtumus, būdingus Lietuvoje gyvenantiems lenkams, kildina iš to, kad jie yra „verčiami būti Lietuvos visuomenės dalimi“ (Kurcz 2005: 177).

Kiti tyrėjai (Czech, Wroblewska 1993; Daukšas 2008; Šliavaitė 2015) anksčiau vykdytuose tyrimuose yra pastebėję kitą identiteto liniją: regioninį-etninį identitetą. Pagal šią liniją tyrimo dalyviai glaudžiai susieja etninį identitetą su geografine erdve, kurioje jo (jos) etninės grupės žmonės gyvena (pvz., kalba apie „šio krašto lenkus“). Pastebėta, kad respondentai tapatinasi su teritorija, kurią apibrėžia 1) kalbiniu, 2) Bažnyčios administracijos ir 3) geografiniu aspektais (Korzeniewska 2013: 154–155).

Darius Daukšas (2008: 61) teigia, jog Šalčininkų rajonas yra įvardijamas kaip kultūriškai ir ekonomiškai nutolęs nuo Lietuvos, kurio gyventojai menkai saistosi su likusia Lietuvos visuomenės dalimi.

Labai svarbu pabrėžti, kad cituoti veikalai nebuvo sutelkti į iš etninių mažumų kilusį jaunimą. Juose, nors tyrime ir dalyvavo jauni žmonės, dažniausiai apibendrintai kalbama apie vietos žmonių identitetą, o tai neleidžia daryti tvirtų apibendrinimų apie jaunų žmonių etninį ir (ar) regioninį identitetus. Be to, nuo kai kurių minėtų darbų paskelbimo praėjo keliolika ar net keliasdešimt metų, per kuriuos užaugo nauja karta. Todėl reikalingi nauji iš etninių mažumų kilusio jaunimo identiteto tyrimai norint suprasti, ar (kaip) šie žmonės derina etninį ir regioninį identitetus?

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslo projektą „Tautinių mažumų jaunimo identitetų trajektorijos: nuo regioninio iki viršnacionalinio (Šalčininkų rajono atvejis)“ (Nr. S-PD-24-57 2024-01-22).

² Šiame straipsnyje etniškumas yra suprantamas pagal Johno Armstrongo ir Anthonio D. Smitho (1996: 7) etninio identiteto interpretaciją, kuri pateikiama teorinėje straipsnio dalyje.

TEORINĖ PRIEIGA

Egzistuoja daugybė etniškumo ir etninio identiteto apibrėžimų (Hutchinson, Smith 1996). Empiriniai atlikto lauko tyrimo duomenys rodo, jog Šalčininkų rajone gyvenančių lenkų identiteto pajautimui yra labai svarbūs socialine atmintimi perduodami prisiminimai. Todėl šiai medžiagai interpretuoti labiausiai tinka Johno Hutchinsono ir Anthony'io D. Smitho (1996: 10) etninio identiteto interpretacija, kuri labai išryškina mitų, simbolių, nostalgijos praeityje egzistavusiam gyvenimo būdai, mitiniam „aukso amžiui“ svarbą palaikant etninį identitetą.

J. Hutchinsonas ir A. D. Smithas (1996: 7), kalbėdami apie etninį identitetą, išskiria 6 bruožus, kuriais gali būti grindžiamas etninis identitetas: 1) bendras vardas, 2) bendros kilmės mitas, 3) bendri praeities prisiminimai, 4) vienas ar daugiau bendros kultūros elementų, 5) ryšys su tėvyne (angl. *homeland*), 6) bendrumo pajautimas bent su dalimi etninės grupės narių. Svarbu atkreipti dėmesį, jog kartais toks J. Hutchinsono ir A. Smitho (1996: 10) etninio identiteto supratimas yra kritikuojamas dėl to, kad labai daug dėmesio skiriama mitams ir simboliams, tuo pačiu metu nuvertinant materialinius aspektus, kuriais yra grindžiamas etniškumas. Tačiau šiam tyrimui, atsižvelgiant į surinktos empirinės medžiagos turinį, kuriame aiškiai matoma socialinės atminties (visų pirma komunikuojamos giminaičių, vietos bendruomenės žmonių) įtaka žmonių identitetui, tokia prieiga prie etninio identiteto kaip tik yra labai tinkama.

Kalbant apie regioninį identitetą pirmiausia reikia atkreipti dėmesį, jog Lietuvos kontekste regioninis identitetas (*regional identity*) ir lokalus identitetas (*local identity*) yra suprantami ir vartojami kaip sinonimai (Ragauskaitė 2012). Visgi, pasauliniame kontekste galima išvelgti tam tikrų skirtumų tarp šių terminų. Robertas Parkinas (2020) pabrėžia, jog tradiciškai antropologai, tyrinėjantys geografiškai nedidelę vietovę (kaimą, miesto rajoną ir jo gyventojus), ją įvardydavo kaip lokalią. Panašios nuomonės laikosi ir Margarethe Kusenbach (2008), tvirtinanti, kad terminas *lokalis* sietinas su nedideliais atstumais, kuriuos žmogus lengvai nukeliauja pėsčiomis. Jis labai tinka apibūdinti kaimynų bendruomenę, kurioje funkcionuoja žmogus.

Na o *regionas* siejamas su geografiškai didesne erdve, kuri gali apimti daugybę gyvenviečių. Pvz., geografas Ansi Paasi (2012: 1) regioną sieja su gamtiniu ir (ar) kultūriniu vietovės išskirtinumu. Regiono išskirtinumas gali būti kuriamas vietos gyventojų komunikuojant prisiminimus apie regiono skirtingumą (pvz., skirtingą regiono istoriją).

Panašiai mąsto ir Łucja Kapralska (2000: 221), kuri teigia, kad regionas gali būti apibrėžiamas pagal istorijos eigoje susiformavusią savitą kultūrą ir žmonių savimonę.

Robertas Sampsonas (1988: 774) mano, jog regioninis identitetas yra sukuriamas remiantis bendrais prisiminimais žmonių, kurie ilgą laiką gyvena toje pačioje vietoje. Kitaip tariant, regioniniam identitetui labai svarbu bendra atmintis, mitai, vertybės ir kultūriniai simboliai (Bassam 1996: 178), kurie yra komunikuojami bendruomenėje.

Nors tarp minėtų tyrėjų nėra sutarimo terminologijos klausimu, vis dėlto galima išvelgti tam tikrą mąstymo tendenciją terminą *regionas* taikyti geografiškai didesnei vietai, o terminą *lokalis* – mažesnei. Atsižvelgdamas į referuotą literatūrą ir savo lauko tyrimų patirtį, aš esu linkęs terminą *lokalis* taikyti kalbant apie konkrečią gyvenvietę (kaimą, nedidelį miestelį), o terminą *regionas* vartoti kalbant apie geografiškai didesnę vietovę (pvz., Šalčininkų rajoną ar net istorinį Vilniaus kraštą). Apibendrinant referuotas įžvalgas galima teigti, jog žmonių identifikavimuisi su regionu didžiausią įtaką daro žmonių komunikuojamas prisirišimas prie regiono praeities, kultūros ir jame gyvenančių žmonių pasaulėžiūros.

Apžvelgus informaciją galima pažymėti, kad egzistuoja kelios jungtys tarp etninio ir regioninio identitetų. Pirmą, tai yra žmonių prisirišimas prie **teritorijos**, kurioje jie gyvena. J. Hutchinsono ir A. D. Smitho (1996: 7) etniškumo apibrėžime tai yra bendras kilmės mitas

(t. y. įsitikinimas, jog etninė grupė susiformavo šiose žemėse, kuriose dabar gyvena³) ir bendri praeities prisiminimai, kurių dalis neišvengiamai yra apie žmonių protėvius, nuo seno gyvenančius konkrečioje teritorijoje.

Labai panašiai ir regioninis identitetas remiasi žmonių prisiminimais, kurie, pasak R. Sampsono (1988: 774), ilgą laiką gyveno konkrečioje teritorijoje. Be abejo, dalis tų prisiminimų yra būtent apie tai, kaip ilgai žmonės ir jų protėviai gyveno konkrečiame regione. Nors regioninio identiteto atveju nėra teigiama, kad regione gyvenantys žmonės yra kilę iš to regiono, tačiau egzistuoja prisirišimo prie teritorijos jausmas. Tiek vienu, tiek kitu atveju žmonių bendruomenėje yra komunikuojama apie ilgalaikį ryšį su teritorija, kurioje gyvenama.

Antra, J. Hutchinsono ir A. D. Smitho (1996: 7) minimi vienas ar daugiau bendros **kultūros** elementų ir bendrumo pajautimas bent su dalimi etninės grupės narių yra labai artimi tam, ką Ł. Kapralska (2000: 221) įvardija kaip prisirišimą prie savitos tam tikros teritorijos kultūros, tos teritorijos žmonių savimonės. Vadinasi, tiek etninio, tiek regioninio identiteto atveju yra svarbu žmonių prisirišimas prie tam tikroje teritorijoje gyvenančių žmonių ir per istoriją susiformavusios jų kultūros ir savimonės.

Trečia, J. Hutchinsono ir A. D. Smitho (1996: 7) akcentuojamas bendro **vardo** turėjimas taip pat gali būti būdingas tiek etninei grupei, tiek konkrečiame regione gyvenantiems žmonėms. Vilniaus krašto atveju, dalis gilius šaknis šiame regione turinčių žmonių įvardija save „vietiniais“ arba „tutejsi“⁴ (Korzeniewska 2013; Vyšniauskas 2020). Ypač antrasis terminas yra labai būdingas nurodyti iš Vilniaus krašto kilusį ir su juo besitapatinantį žmogų.

Pristatyta literatūra rodo, jog iš tiesų etninis ir regioninis identitetai turi mažiausiai tris sąlyčio taškus: žmonių identifikavimąsi su teritorija, kultūra ir bendru vardu. Todėl šių dviejų identitetų derinimas yra tinkamas teorinis instrumentas kalbėti apie Šalčininkų rajono žmonių identitetą, kuriame gali būti susipynę tiek etninio, tiek regioninio identiteto elementai.

METODOLOGIJA

Straipsnis parašytas remiantis lauko tyrimu, atliktu Šalčininkų rajone dviem etapais. Pirmu etapu tyrimas buvo vykdomas 2016–2019 m. vasaros laikotarpiu. Antru etapu tyrimas vyko 2024 m. vasario 10 d. – spalio 31 d. Vykdyti lauko tyrimus 2024 m. buvo gautas Lietuvos socialinių mokslų centro AMTEK leidimas (Nr. AMTEK-P-3). 2016–2019 m. vykdytiems tyrimams, pagal tuomet galiojusias taisykles, specialūs leidimai nebuvo reikalingi.

Abiejų tyrimų metu buvo atliekamas dalyvaujамasis stebėjimas viešuose renginiuose Šalčininkų rajone: gyvenviečių šventėse, mugėse, parodose, koncertuose, religinėse šventėse ir pan. Kultūrinių renginių metu daugiau ar mažiau matyti žmonių identiteto, jų kultūros įveiksinimas. Antropologiniam tyrimui labai svarbu ne tik kaip žmonės apibūdina savo identitetą interviu ir kasdienio bendravimo metu, bet ir kaip jį įveikmina. T. y. stebėjimas ir dalyvaujамasis stebėjimas leidžia pamatyti, kiek tai, ką žmonės sako, atitinka tai, ką jie daro (ir atvirkščiai). Tai labai svarbu vertinant ir interpretuojant surinktą empirinę medžiagą.

Renginių metu buvo užmegzti kontaktai su jaunais lenkais, kuriems pristaciau savo tyrimą ir kurių paprasčiau duoti man interviu. Su tyrimo dalyviais buvo suderintas jiems patogus laikas ir vieta, kur susitikus jie dar kartą buvo supažindinami su atliekamu tyrimu ir pasirašydavo

³ Būtina prisiminti, jog dalis etninių grupių gali pripažinti savo migraciją ir tai, kad jie dabar gyvena kitoje teritorijoje, negu iš kurios yra kilę. Geras to pavyzdys yra vengrų etninė grupė.

⁴ Šis terminas turi įvairių rašybos variantų. Šiame straipsnyje vartojamos sąvokos pagal lenkišką žodžio rašybą, t. y. tutejszy- (liet. vietinis) vienaskaita ir tutejsi- (liet. vietiniai) daugiskaita.

sutikimo dalyvauti tyrime formą. Tada vykdavo interviu. Buvo atliekami pusiau struktūruoti interviu. Su informantais buvo bendraujama pagal iš anksto mano pasirengtą klausimyną. Abiem tyrimo etapais buvo užduodami tokie patys klausimai, tik 2024 m. tyrimo klausimai, atsižvelgiant į praėjusio tyrimo patirtį, buvo tiksliau suformuluoti. Klausimai apėmė tokias temas kaip tyrimo dalyvių protėviai, jų veikla vietos bendruomenėje, kultūrinis gyvenimas ir papročiai, religijos įtaka jų identitetui, ateities planai, santykis su Lietuvos valstybe ir jos institucijomis.

Tarp pirmo ir antro tyrimo etapų praėjo sąlyginai nedaug laiko: 5–8 metai. Kalbant apie žmogaus gyvenimo trukmę tai nėra ilgas laiko tarpas. Per tiek laiko neįvyksta kartų kaita. Todėl tyrimo duomenyse nesimato identiteto skirtumų tarp jaunų žmonių, dalyvavusių tyrime 2016–2019 m. ir 2024 m.

Rašant straipsnį panaudota informacija, gauta iš 10 žmonių: 6 moterų ir 4 vyrų. Išsamesnė informacija apie respondentus, kokia kalba ir kada vyko minėti interviu, yra pateikta priede esančioje lentelėje. Pokalbiai vyko lietuvių ir lenkų kalbomis, nes tokiomis kalbomis pageidavo kalbėti tyrimo dalyviai. Informacija apie kiekvieno pateikėjo lytį, amžių ir gyvenamąją vietą pateikiama kartu su jo citata.

Dalis šiame tekste cituojamos empirinės medžiagos, surinktos 2016–2019 m., buvo publikuota kitame autoriaus straipsnyje (Vyšniauskas 2020). Minėtų citatų pakartotinis panaudojimas ir interpretavimas naujos empirinės medžiagos (2024 m.) kontekste padeda išsamiau ir kokybiškiau įvykdyti išsikeltą šio straipsnio tikslą.

Tyrime dalyvavo jauni, lenkų etninei grupei patys save priskiriantys, Šalčininkų rajone gimę ir visą gyvenimą gyvenantys Lietuvos piliečiai. Jaunas žmogus, dalyvavęs šiame tyrime, yra apibrėžiamas kaip asmuo nuo 18 iki 35 metų.

Analizuojant surinktą medžiagą į tokius rodiklius kaip žmogaus išsilavinimas, profesija, gyvenimas kaimiškoje vietovėje ar mieste ir jų ryšys su žmogaus identifikavimusi nebuvo atsižvelgiama, nes dėl mažo tyrimų dalyvių skaičiaus nebūtų galima daryti reikšmingų apibendrinimų remiantis šiais rodikliais. Straipsnyje kalbama apie etninį-regioninį jaunų lenkų identitetą. Norint kokybiškai išnagrinėti, kaip ši identifikavimosi linija koreliuoja su kitais socioekonominiais žmogaus bruožais, reikėtų atlikti gerokai didesnės apimties tyrimą. Šiame straipsnyje apsiribojama etninio-regioninio identiteto pristatymu.

Siekiant anonimizuoti pateikėjus informaciją, pagal kurią būtų galima juos atpažinti (darbovietės, specifinės gyvenimo aplinkybės, apie kurias jie pasakojo), cituojant yra praleidžiama, maksimaliai išsaugant pasakomos minties esmę.

EMPIRINIAI DUOMENYS

Šalčininkų rajone gyvenantys ir lenkų etninei grupei save priskiriantys jauni tyrimo dalyviai, kalbėdami apie savo identitetą, pabrėžia ryšį su teritorija, kurioje gyvena, su kultūra, kuri yra būdinga jų gyvenamajai vietai ir terminais, kuriais gali būti įvardyta jų gyvenamoji vieta ir jos žmonės. Toliau pristatomi šie trys aspektai.

VIETOS LENKAI

Daugelis tyrimo dalyvių buvo įsitikinę, kad jie ir jų protėviai yra kilę iš teritorijos, kurioje dabar gyvena, ir demonstravo emocinį prisirišimą prie jos. Pati teritorija skirtingų žmonių buvo įvardijama ir apibrėžiama skirtingai. Vieni kalbėjo apie „Vilniaus kraštą“ (vyras, 18, Eišiškės), kiti vartojo tokius aptakius įvardijimus kaip „čia“ (moteris, 35, Dieveniškės), kurių turinį galima suprasti tik iš viso pokalbio konteksto.

Etninio ir regioninio identitetų ryšį labai gerai iliustruoja toks moters pasakojimo fragmentas:

Buvimas vietiniu ir buvimas lenku papildo vienas kitą, o ne prieštariauja (moteris, 29, Šalčininkai).

Šioje citatoje gerai matyti regioninio ir etninio identiteto ryšys, kuris yra apibūdinamas kaip „papildantis“. T. y. regioniškas papildo etninį identitetą, o etninis identitetas – regionškumą. Toks abipusis papildymas ir identifikavimasis su regionu siejamas su istorija:

Šios žemės kartais pereinavo iš rankų į rankas. Kažkada jas valdė Lenkija, dabar valdo Lietuva, o lenkai čia gyvena ir gyvena. Tai mes kažkaip labiau su šituo kraštu, šita žeme gal siejamės (vyras, 25, Jančiūnai).

Ši citata labai gerai atspindi žmonių požiūrį, kad teritoriją valdančios valstybės gali keistis, o vietos lenkai nuo senovės čia gyvena ir gyvena dabar. Tuo ir yra grindžiamas tapatinimasis ne su valdančia valstybe (kurios žmonių socialinėje atmintyje keitėsi), o su etnine grupe ir teritorija, kurioje ji nuo senovės gyvena.

Dar geriau identifikavimasi su regionu pabrėžia šios jaunos merginos pasakojimo fragmentas:

Močiutė pasakojo, kad mes (t. y. mūsų giminė – V. V.) nuo gilios senovės čia gyvename. Nežinau, kiek tai tiesa, bet močiutė ir prosenėlė tai tikrai iš čia kilusios (moteris, 18, Tetėnai).

Labai svarbu, kad moteris sako „čia gyvename“. T. y. ji pabrėžia vietą, kurioje gyvenama, o ne valstybę, kurioje gyvenama.

Regioninio ir etninio identiteto ryšį lenkų jaunimo atveju labai sustiprina išvykos į Lenkiją ir kontaktai su lenkų etninės grupės žmonėmis iš kitų vietovių ir šalių, visų pirma, Lenkijos. Ten gyvenantys lenkai, dėl savaime suprantamų priežasčių, nejaučia emocinio prisirišimo prie Šalčininkų rajono, jo istorijos (moteris, 29, Šalčininkai). Lenkijoje, kitose šalyse gyvenantys lenkai arba jaučia ryšį su savo gimtąja vieta arba apskritai jo nejaučia. Šio emocinio ryšio su Šalčininkų rajonu nebuvimas padeda brėžti identiteto ribą tarp Šalčininkų rajono ir kitose vietovėse gyvenančių lenkų.

Pateikta informacija rodo tris svarbius dalykus. Pirma, gilios giminės šaknys leidžia tapatintis su žeme, iš kurios žmogus yra kilęs ir kurioje gyvena. Antra, tapatinimasi su teritorija, o ne su valstybe ar tauta nulemia tai, kad dabartinė Šalčininkų rajono teritorija istoriškai priklausė tai Lietuvai, tai Lenkijai. Ir lenkai, dabar gyvenantys Šalčininkų rajone, gyvena valstybėje, kurioje yra mažuma, t. y. Lietuvoje daugumą sudaro lietuvių etninė grupė. Valstybė, kurioje lenkų etninė grupė sudaro daugumą (t. y. Lenkija), jiems yra užsienio valstybė. Todėl šiems žmonėms patogiau yra tapatintis ne su kokia nors valstybe, o su gyvenamąja teritorija.

KALBOS IR KULTŪROS ĮTAKA ETNINIO-REGIONINIO IDENTITETO PAJAUTIMUI

Dalis tyrime dalyvavusių žmonių tiesiogiai sieja gimtąją žmogaus kalbą su jo (jos) etniniu identitetu:

Seneliai, tėvai kalbėjo lenkiškai, o ne kokia kita kalba. Todėl taip ir galvoju, jei kalbėjo lenkiškai, buvo lenkai (moteris, 35, Šalčininkai).

Ši moteris pabrėžia, kad svarbiausia, darant skirtį tarp įvairių etninių grupių, yra kalba. Jos teigimu, tai, kad jos seneliai kasdieniame gyvenime vartojo lenkų kalbą, įrodo jų lenkišką etninį identitetą. Taip pat ji pamini baltarusių ir rusų kalbas, kurios, moters supratimu, būtų

baltarusiško ar rusiško etninio identiteto įrodymas. Ji vienareikšmiškai įvardija, jog etninio identiteto pagrindas yra vartojama kalba.

Kiti tyrimo dalyviai iš Šalčininkų ir Eišiškių yra dar konkretesni. Jie teigia:

Jei kalbi rusiškai – esi rusas, jei kalbi lenkiškai – esi lenkas (vyras, 33, Šalčininkai);

Vienas iš svarbiausių dalykų, lemiantis tautybę, yra kalba. Kokia kalba mes kalbame. Mes kalbame lenkiškai, tai yra lenkiškos tapatybės dalis (vyras, 26, Eišiškės).

Kita vertus, Šalčininkų rajono žmonių vartojama lenkų kalba dėl savo specifikos yra panaudojama ir regioninio identiteto pajautimui. Kaip teigė šalčininkietė:

Pas mus tokia prasta lenkų kalba, tai Vilniaus lenkai į mus iš aukšto žiūri. „Lietuvoje“⁵ mes vėl buvome nelietuviai ir nelenkai. Lenkijoje tai mus tokiais rusais laikydavo, sakai ką lenkiškai, tai tau rusiškai atsako. Tada tu tapatiniesi su savo gyvenama vieta, tai dažniausiai rajonas (moteris, 29, Šalčininkai).

Šioje citatoje yra net keli svarbūs momentai. Pirma, moteris įvardija, jog kitose Lietuvos vietose dėl vartojamos kalbos negali identifikuotis nei su lietuvių, nei su lenkų etninėmis grupėmis. Antra, nuvykus į Lenkiją etniniai lenkai taip pat nepripažįsta iš Šalčininkų rajono kilusių žmonių kaip lenkų etninės grupės dalies. Jie buvo laikomi etniniais rusais. Todėl žmogui, kilusiam iš Šalčininkų rajono, turint tokias patirtis, natūraliausia yra tapatinintis su rajonu ir jo gyventojais, kurie kalba tokia pačia kalba (ar kalbomis) kaip ir jis. Būtent tokį sprendimą ir priėmė pirmiau cituota moteris.

Taip pat svarbu, kad dėl vartojamos kalbos Šalčininkų rajono žmonės jaučia skirtį netgi nuo tokių geografiškai artimų vietovių kaip Vilniaus miestas:

Lenkai, gyvenantys Lenkijoje, netgi Vilniuje, jaučiasi geresni už mus. Mus laiko žemesniais, nes kai kurių žmonių kalba tokia maišyta (moteris, 35, Šalčininkai).

Šiuo atveju remiantis kalba yra brėžiama identiteto riba tarp lenkų, gyvenančių Vilniaus mieste ir kalbančių jam būdingu lenkų dialektu, ir lenkų, gyvenančių Šalčininkų rajone ir kalbančių jam būdingu dialektu.

Nors tyrimo dalyviai, kaip ir absoliuti dauguma Šalčininkų rajono gyventojų, moka ar bent supranta lietuvių, rusų, baltarusių, „paprastą“ kalbą (rajone vartojamą kalbą, kuri yra lenkų, rusų, baltarusių, lietuvių kalbų mišinys, neturintis aiškių gramatinių taisyklių), šiame straipsnyje kalbant apie kalbą svarbiausia yra lenkų kalba ir jos vietinė atmaina. Ji pasižymi savitu kirčiavimu ir specifinių žodžių vartojimu. Šios kalbos atmainos vartojimas tampa labai svarbus brėžiant identiteto ribą. Juk bendraujant su lenkais Lenkijoje (ar kilusiais iš Lenkijos) jiems nėra aktualu, kad lenku save laikantis žmogus iš Lietuvos moka baltarusių, lietuvių ar kokią kitą kalbą. Iš Lenkijos lenkų perspektyvos, „pripažįstant“ arba ne kitą žmogų etniniu lenku, svarbiausia yra, ar jis moka „taisyklingą“ (t. y. tokią, kaip kalbama Lenkijoje) kalbą arba ne.

Cituota moteris būtent ir apibūdina tokius atvejus, kai atsakymas yra „ne“ ir Lenkijos lenkai Šalčininkų rajono lenkus palaiko „svetimais / kitokiais“ bei jų atžvilgiu nubrėžia identiteto ribą. Tai, ką apie savo kalbą ir lenkiškumą galvoja patys lenkai iš Šalčininkų rajono,

⁵ Žodis „Lietuvoje“ rašomas kabutėse, nes jis yra vartojamas teritorijai už Šalčininkų rajono ribų nurodyti. Dalis Šalčininkų rajono (kaip ir dalis kitų Pietryčių Lietuvos vietovių) žmonių kitas Lietuvos vietas laiko kultūriškai kitokiomis, todėl daro skirtį tarp vietovės, kurioje jie gyvena (šiuo atveju Šalčininkų rajono), ir kitų Lietuvos vietų, kurios įvardijamos apibendrinančiu „Lietuvos“ terminu.

tokioje situacijoje tampa nesvarbu. Vadinasi, kai lenkų etninės grupės žmonės, gyvenantys Šalčininkų rajone, bendrauja su kitų etninių grupių žmonėmis iš Šalčininkų rajono, lenkų kalba bus vienas iš esminių etninio identiteto elementų.

Kita vertus, šiems žmonėms bendraujant su lenkais iš Lenkijos, jų vartojamas Vilniaus krašto lenkų kalbos dialektas jau bus regioninio identiteto žyma ir padės jiems identifikuotis (ir būti identifikuotiems) kaip Vilniaus krašto lenkais. Tą gerai parodo šis jaunos lenkės teiginys:

Buvo renginys, kuriame dalyvavo jaunimas iš Lenkijos ir mes. Tai labai jautėsi, kad jie vartoja tokius žodžius, kai kartais nesupranti, ką jie reiškia ir akcentas kitas. Tada pajauti, kad jie kalba vienaip, o mes kalbame, kaip čia pas mus įprasta (moteris, 18, Dieveniškės).

Tai rodo, kad dėl kalbos yra brėžiama identiteto riba tarp Šalčininkų rajono lenkų ir lenkų iš Lenkijos. Svarbu paminėti, kad dažnai patys žmonės tiesiogiai neįvardija, kad jie yra suvokiami kaip lenkai iš Šalčininkų rajono, t. y. jie lenkai iš Lenkijos arba net jie patys nebūtinai yra taip įvardijami. Lenkų iš Lenkijos akyse jie gali būtų laikomi lenkais iš Vilniaus krašto, lenkais iš Lietuvos. Tačiau tai nekeičia svarbiausio dalyko – jie nėra laikomi „savais“. Jie suprantami kaip kitokie, o tas kitoniškumas labai aiškiai siejamas su regionu, iš kurio jie yra kilę.

BENDRAS VARDAS

Dalis Šalčininkų rajone gyvenančių lenkų, kalbėdami apie save, vartoja žodžius „miejscowy Polak“ (moteris, 35, Dieveniškės), „lokalny Polak“ (moteris, 18, Tetėnai), gerokai rečiau – „tu-tejszy Polak“ (moteris, 35, Šalčininkai). Visi šie pasakymai reiškia „vietinis lenkas“. Tokių pasakymų paskirtis akivaizdi – per vartojamą vardą pabrėžti savo ryšį su teritorija, kurioje gyvenama (kas jau buvo aptarta) ir akcentuoti savo skirtį, savo regioniškumą lenkų, gyvenančių kitose vietovėse, atžvilgiu. Visų pirma, siekiama pabrėžti savo skirtį nuo Lenkijoje gyvenančių lenkų. Šalčininkų rajono lenkai jaučia kalbinius, kultūrinius ir pasaulėžiūros skirtumus (Vyšniauskas 2022) tarp savęs ir Lenkijoje gyvenančių lenkų. Todėl nors ir pripažįstama, kad visi lenkai yra tos pačios etninės grupės žmonės, vis dėlto atsiranda labai svarbus regioninio identiteto elementas, padedantis daryti skirtį tarp „vietinių lenkų“, t. y. Lietuvoje gyvenančių lenkų, ir Lenkijoje gyvenančių lenkų. Šis vardas savyje talpina ir atsiribojimą nuo kitose Lietuvos vietovėse (t. y. ne Šalčininkų rajone) gyvenančių lenkų. Kitose Lietuvos vietovėse gyvenantys lenkai taip pat nėra laikomi „vietiniais lenkais“. Jie gali būti įvardijami (labiausiai tikėtina) Lietuvos lenkais arba tiesiog lenkais, bet ne vietos lenkais. Taigi pats vardas labiau įprasmina tuos „vietinių lenkų“ identiteto aspektus, kurie jau buvo pristatyti ankstesniuose skyreliuose, t. y. šių žmonių ryšį su žeme, kultūros ir kalbos savitumą. Šie vardai būtent ir nurodo į žmogų, turintį jau ne kartą minėtus kultūrinius bruožus. Taip pat savęs įvardijimas tampa dar vienu riboženkliais, padedančiu brėžti identiteto ribą nuo lenkų, gyvenančių kitose vietovėse / šalyse, kurie negali būti vadinami vietos lenkais.

IŠVADOS

Etninis ir regioninis identitetas turi mažiausiai tris sąlyčio taškus. Abu šie identitetai remiasi 1) žmogaus saistymusi su teritorija, iš kurios jis ir jo protėviai yra kilę, 2) tam tikros bendros kultūros elementais (ypač socialine atmintimi ir kalba), kurie yra panaudojami kuriant abu minėtus identitetus ir 3) bendru savęs, kaip grupės įvardijimu, būdingu tiek etniniam, tiek regioniniam identitetui.

Šios įžvalgos pasitvirtino analizuojant empirinę tyrimo medžiagą. Pagal ją, Šalčininkų rajone gyvenančiam lenkų jaunimui būdingas regioninis-etnis identitetas. Jaunimas jaučia emocinį prisirišimą prie teritorijos, kurioje gyveno jų protėviai, apie kuriuos jiems buvo perduotos žinios šeimose ir bendruomenėje komunikuojama socialine atmintimi. Antra, jauni žmonės jaučia savo regiono kalbos ir kultūros išskirtinumą, kuris padeda jiems brėžti identiteto ribą kitų lenkų atžvilgiu (ir (arba) pajaušti jos brėžimą savo atžvilgiu). Ši riba yra brėžiama (ir (arba) pajaučiamas jos brėžimas savo atžvilgiu) tiek lenkų, gyvenančių kitose Lietuvos vietose, tiek kitose valstybėse, atžvilgiu.

Galiausiai šio regiono gyventojai, vartodami tokias sąvokas kaip „miejscowy Polak“, „lokalny Polak“, „tutejszy Polak“, „vietinis“, gali save laikyti vietos lenkais, t. y. priklausančiais šiam regionui. Savo vardo turėjimas ir galėjimas juo įsivardyti padeda jauniems Šalčininkų rajono lenkams pajaušti etninį-regioninį identitetą.

Gauta 2025 03 10

Priimta 2025 05 05

Literatūra

1. Bassam, T. 1996. 'Old Tribes and Imposed Nation-states in the Modern Middle East', in *Ethnicity*, eds. J. Hutchinson and D. A. Smith. Oxford/New York: Oxford University Press, 174–178.
2. Czech, B.; Wróblewska, A. 1993. 'Różnice w Obrzędach i Zwyczajach Białorusinów, Polaków i Litwinów – na Wschodniej Litwie', *Polska sztuka ludowa – Konteksty* 4(3–4): 76–84.
3. Daukšas, D. 2008. „Pase įrašyti tapatybė: Šalčininkų lenkų etninio / nacionalinio tapatumo trajektorijos“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8(17): 53–68.
4. Hutchinson, J.; Smith, D. A. 1996. 'Introduction', in *Ethnicity*, eds. J. Hutchinson and D. A. Smith. Oxford/New York: Oxford University Press, 3–14.
5. Hutchinson, J.; Smith, D. A. (ed.). 1996. *Ethnicity*. Oxford/New York: Oxford University Press.
6. Jaworska, D. 2012. *Tożsamość Narodowa na Pograniczu. Poczucie Tożsamości Narodowej w Narracjach Uczniów, Rodzinów i Nauczycieli Polskich Szkół na Litwie*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
7. Kapralska, Ł. 2000. *Pluralizm Kulturowy i Etniczny a Odrębność Regionalna Kresów Południowo-wschodnich w Latach 1918–1939*. Wrocław: Nomos.
8. Korzeniewska, K. 2013. „Vietinis“ (tutejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose)“, *Etniškumo studijos* 2: 149–179.
9. Kurcz, Z. 2005. *Mniejszość Polska na Wileńszczyźnie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
10. Kusenbach, M. 2008. 'A Hierarchy of Urban Communities: Observations on the Nested Character of Place', *City & Community* 7(3): 225–249.
11. Oficialiosios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=19c17aee-ffae-4532-81d2-3cc872cb61f4#/> (žiūrėta 2025 01 28).
12. Paasi, A. 2012. 'Regional Identities', in *Encyclopedia of Global Studies*, eds. M. Juergensmeyer and H. Anheimer. London: Sage, 1–9.
13. Parkin, R. *Regional Identities and Alliances in an Integrating Europe: A Challenge to the Nation State?* Prieiga per internetą: <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/parkinwp.pdf> (žiūrėta 2020 02 17).
14. Ragauskaitė, A. 2012. „Kompleksinė kultūrinio regiono samprata“, *Tautosakos darbai* 43: 109–125.
15. Sampson, J. R. 1988. 'Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society: A Multilevel Systemic Model', *American Sociological Review* 53(5): 766–779.
16. Šliavaitė, K. 2015. „Mokyklos valstybine arba mažumos mokomąja kalba pasirinkimo strategijos Pietryčių Lietuvoje: tarp etniškumo išlaikymo ir socialinio mobilumo galimybių?“, *Filosofija. Sociologija* 26(2): 135–145.
17. Valstybės duomenų agentūra. 2025. *Gyventojų skaičius. Oficialiosios statistikos portalas*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt> (žiūrėta 2025 02 17).
18. Vyšniauskas, V. 2020. „Čia pas mus“ – kraštiečių Pietryčių Lietuvoje: Šalčininkų rajono atvejis“, *Lietuvos Etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 20(29): 81–104.
19. Vyšniauskas, V. 2022. *Pietryčių Lietuvos žmonių etnis ir nacionalinis identifikavimas*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Priedas. Informacija apie tyrimo dalyvius

Nr.	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vietovė	Mokyklos mokomoji kalba	Kalba, kuria vyko interviu	Tyrimo metai
1	Moteris	35	Dieveniškės	Lenkų	Lietuvių	2024
2	Moteris	29	Šalčininkai	Lenkų	Lenkų	2016–2019
3	Moteris	18	Tetėnai	Lenkų	Lietuvių	2024
4	Moteris	35	Šalčininkai	Lietuvių	Lietuvių	2024
5	Moteris	35	Šalčininkai	Lenkų	Lenkų	2016–2019
6	Moteris	18	Dieveniškės	Lenkų	Lietuvių	2024
7	Vyras	25	Jančiūnai	Lietuvių	Lietuvių	2024
8	Vyras	18	Eišiškės	Lietuvių	Lietuvių	2024
9	Vyras	33	Šalčininkai	Lenkų	Lenkų	2016–2019
10	Vyras	26	Eišiškės	Lenkų	Lietuvių	2016–2019

VIDMANTAS VYŠNIAUSKAS

Ethnic-regional Identity of Polish Youth in Šalčininkai District

Summary

This article examines the intersection of regional and ethnic identity among the Polish youth in the Šalčininkai District by analysing theoretical literature and empirical field research data.

Anthropological field research was conducted during the summer months from 2016 to 2019 and from 10 February 2024 to 31 October 2024. The data was gathered using qualitative methods, including observation, participant observation, and semi-structured interviews. This article draws on the data from 10 young ethnic Poles (6 women and 4 men).

The findings suggest that regional and ethnic identities share three key points of convergence: 1) both are rooted in an individual’s identification with a specific territory, 2) both are shaped by a common language and culture, and 3) both rely on a shared group name.

The data reveals that a segment of young people living in the Šalčininkai District who identify as Poles perceive their identity through the lens of ethnic-regional belonging. Participants in the study expressed a strong attachment to their home territory, emphasising that both they and their ancestors were born in what is now the Šalčininkai District. This deep-rooted connection fosters a sense of emotional and historical belonging to the land.

Additionally, young people closely identify with the local culture and language of the Šalčininkai District. They recognise distinct cultural and linguistic differences between themselves and ethnic Poles living in other regions of Lithuania or abroad. These differences reinforce their sense of belonging to their ‘own’ land and help differentiate them from Poles in other areas.

Finally, participants identify with specific group names that define the Polish community in Šalčininkai, such as ‘miejscowy Polak’ and ‘lokalny Polak’. The term ‘tutejszy Polak’ is used less frequently. All these terms mean ‘local Pole’. These labels signify individuals who share the key identity markers: the regional Polish language, cultural traditions, and a strong connection to their homeland.

Keywords: ethnic identity, regional identity, Polish youth, Šalčininkai district